

sok magasztalással fogadták, de mind e dícséretnek nem bírták ellen-súlyozni azt a helytelenítőt bírálót, melyet Csengery Antal a mű bevezetésében kifejtett alapelvekre mondott. Pedig nem ebben van Ipolyi munkájának érdeme, hanem abban az óriási, rendszerezett anyagban, melyet benne összegyűjtött s mely, ha nem is mitológiát ad, mérhetetlen értékű, mint néphagyományaink hihetetlen gazdaságú kinceszabványja, mely mind a néptan-nak, mind a költői irodalomnak szinte ki nem meríthető forrása. Magyar mitológiát írni sem akkor nem lehetett, sem ma nem lehet többé. A magyar pogány hitvilág elpusztult; csak néhány nehezen felismerhető töredék maradt fenn, melyből az egésznek rendszerét helyreállítani nem lehet. A nyelvükben és életszokásaikban rokon népeknek újabb időkben ismeretessé vált vallási szokásait pedig az ezer év előtti magyar pogánysággal azonosítani, módszertani hiba; legfeljebb hozzávetésekre, föltevésekre adhatnak ösztönt. Ipolyi a maga korának romantikus lelkesedésében még hitt ilyen mű megteremthetőségben; ha ma élne, nem bántaná az a gondolat, hogy nem magyar mitológiát írt, hanem büszke volna arra, hogy megvetette a magyar néphagyományok tudományának biztos alapját. Ez meg is gyógyítaná azt a sebet, melyet a kritika ütött rajta, nem látva, hogy a lehetetlen vállalkozás egészen más és talán sokkal becsesebb eredményt hozott létre. A magyar néptudomány, a folklore, hálásan teszi le emlékére az elismerés koszorúját. *Tolnai Vilmos.*

Kismartoni levél.

1923 nyarán.

Végre egy városka, ahol a *modern style* ismeretlen. Kismarton még nincs a haladásnak azon a pontján, mint Székesfehérvár, hol nemes barokk paloták közt úgy terpszkedik Deutsch Manó kockaalakú, „le-pénytetejű” *modern* árúháza, mint varangy a virágágyban...

Nyugodt életük lehet ezeknek a bürgereknek emeletes, vastagfalú, boltos, mindig frissen meszelt házaikban! Barokk, barokk. De a barokk dísz alatt sok helyen felismerhető a német reneszánsz kiugró balkonrendszere; a falak, a bolthajtá-

sok zezzugos vonalai, a sötét árny-foltok régibb századok tanui lehetnek.

A házat Szűz Mária védi; ott áll méltósággal a fülkében isteni gyermekével a karján: még nem vették meg a régiségkereskedők. Ezért maradt meg ez a városka régi épségében... De pusztul Buda és eltűnt Pest, mert nem tisztelte házi szentjeit: Szűz Máriát, Flóriánt és Nepomuki Szent Jánost. Lám, a kismartoni zsidók ügyelnek rá, hogy ne érje őket új, bomlasztó szellő: péntek este vasráccsal zárják el utcájukat s akkor nem zavarja profán zaj az Úr igaz híveinek imáját. S az Úr vigyázott rájuk: megtartotta őket régi hitükben, házaikat régi állapotukban.

És mégis, a hercegi kastéllyal szemben új emeletes épület áll: W...² borkereskedő szállodája. Miért épült ez a ház éppen ide? A válasz, amit kapok, egy darab magyar történelem. W..., az újmagyar, már békében milliomos volt, mert megcsinálta azt, amivel az ősi magyar bortermelők nem igen törődtek: magyar és idegen borból valami állandó keveréket, ú. n. *márka*-bort állított elő, s ezzel biztos piacot teremtett magának a külföldön. Az új gazdag terjeszkedni kezdett s beleütődött a történelmi birtokosok: az Esterházyak földjeibe, házaiba, erdeibe. S ekkor kezdődik a sűrlődások, a pörök hosszú sorozata a régi és az új *hóditó* között, s eredménye az a furesa hétel, mely háttal, nagy fehér tűzfalal fordul a hercegi kastély felé. A jobbágyság idején ugyan tilos volt a várkastély elé magasabb házat építeni; a vár ura beláthatta az egész síkságot: az ő birtokát. De jött a szabadság és egyenlőség és W... úr tűzfalat emelt a kastély elé: hadd bosszankodjék a herceg!

De a másik oldalról sem közönséges módon álltak bosszút az újmagyaron. Erre W... úrnak mecénási ambíciója adott alkalmat. A borkereskedő megirigyelve az Esterházy-kultúra hírnevét, ezen a téren is megindította a szabad verseny harcát: felásatott valami római tábornok és régi temetőket a környéken és múzeumot rendezett be a leletekből. Az egyik hercegi tisztviselő az íróasztalán álló tanagra-szobrocskát el-ásta a római tábornok: ma a múzeum vitrinái alatt díszleg... Csak

egy bécsi szakértő csóválta a fejét az ókorban ismeretlen ötvény látára...

A kastély, vagy mint itt mondják, a vár, sajtáságos építmény. Nehézes, Károly-kori barokk. Homlokzatának magyaros eredetiséget kölcsönöz egy sor vörös kőből készült és alacsony, négyszögletes fölkébe illesztett mellszobor: magyar hősök, fejedelmek képmásai. Az ember nem hisz a szemének: barokk keretben romantikus magyar alakok: Zoltan, Verbulch, Geysa, Sabolch, Eurs, Lehel, Chund, Gyula, Arpad, Almos, Bela, Buda, Attila, Keme, Kadicha, Keve.

Bent, a falon csüngő családfáról aztán kiderül: nem romantikus vitézek ezek, hanem ősök. Az Esterházyak hagyományos családfáján szerepelnek és összekapcsolják a hercegeket a Nimródokon keresztül Ádám apánkkal.

De az Esterházyak a történelmi kritika világánál is igen régi család. Korábban Esztorás, még régebben Szerhás volt a nevük. Nyelvész barátom Árpád-kori kún hangzásúnak mondja.

A család mai fénye, gazdagsága, kultúrája azonban jóval fiatalabb: a török háborúk idején keletkezik és a barokk korban Lipót, Károly és Mária Terézia alatt éri el tetőpontját. Ezért az Esterházy-kultúra a bécsi barokk jellegzetes magyarajtása. Az első herceg, Pál nádor (a majorescót felváltva hol Pál, hol Miklós névre keresztelik), kezdi meg a nagyarányú építkezéseket. Tizennyolc gyermeke született ennek a rendkívül vallásos és derék embernek, ugyancsak vallásos, sőt misztikus hajlandóságú nejétől. Az egész környéket jellemző barokk Mária-kultuszt is ő honosítja meg, sőt vasos könyvet ír *magyarul* az Európában található csodatevő Mária-kepekről. Bájos közvetlenséggel beszél el a csodákat, melyekkel az Úr az ő családját és birtokát számtalanszor kitüntette. Ő egyúttal az első zenekedvelő a családban: ír *Harmonia Coelestis* címen egy vallásos himnusz-gyűjteményt, kéziratot nótáskönyve pedig régi magyar táncdalokat őrzött meg.

Fiát, Miklós herceget mindenki ismeri: ő alatta lett Esterháza világhírű és az ő számára komponált Haydn. Általános udvari, franciás

kultúra volt ez; az előkelő emberek nem is tudtak e korban más kultúrát elképzelni, mint olaszt és franciát. Egy magyar írónak, Zechenternek, ki Racine-fordítását Miklós hercegnek akarja ajánlani, ezt válaszolja a herceg: „Jó akaró Uram! Kegyelmednek Prágában költ levelet úgy tulajdon szorgalmatossága által magyarra fordított Mitridates nevezetű szomorú játékos könyvetekét is kész szívességgel vettem; de mivel még magyar hazánkban magyar nyelven akármely játékok is nem jádszatnak, más különben is az játékok által hazánkban kevés haszon, kevés ditsőség szerzettetik, a pedig igen nagy ditséretére az magyar vérnek, hogy vitézségre és katonaságra inkább hajlandó, hogy sem neveltség szerzés által theatrumon kenyerét szerezni iparkodjunk. A végre hogy nevemre dedikáltassék akár melly játékos könyv is, arra semmi hajlandóságom s szándékom nintsen. Mindazonáltal Kegyelmed szíves indulatját köszönettel veszem, hanem ha valamely más hasznos s erkölcsös könyvtkéét hadi dicsérettről (mivel magam is katona vagyok) vagy akár melly érdemes matériáról fordított és kibotsát Kegyelmed, bár ha valamely költségen kerekedik is, örömmel fogom venni és igen is nevemre dedikáltathatik. Többnyire kész szívességgel maradok Kegyelmednek jó akarója Herceg Esterházy Miklós. Esterházan 24. Martii 781.“

Francia darabot, olasz operát és német bohózatot saját házi színházában játszat a herceg, de magyar „játék“-ról tudni sem akar. Nem való az a magyarnak! Ez nem csupán a magyar főúr nézete, a német nemzeti kultúrának is a bourboni kultúra lenyűgöző nemzetközi varázsával kellett még akkor küzködni. Am az „esterházi vigasságokon“ ott van már Besenyei, aki nemcsak ámul a pazar francia stíluson, hanem szégyenkezik is: ő meglátja, hogy ezt a felszínen élő kultúrát lefelé kell fordítania, mert ő hisz abban, amit Miklós herceg tagad: hogy a „magyar nemzet“ másra is való, mint kardforgatásra: egyszerűval, hogy „pallérozható“. De így volt ez rendjén: az első lépés a hercegé, a második a Besenyéié: történelmi szükségyszerűség hajtja immár a magyarságot a nyugati kultúra és a nyu-

gati kultúrán át a belső nemzeti kiépítés felé.

Ezt a francia udvari ideált jelképezi a csodálatosan gazdag kismartoni könyvtár. A kastélynak egy hatalmas lakosztályát foglalják el a többnyire jellegzetes, aranyozott hátú, ú. n. francia kötésű könyvek. Tipikus XVIII. századi főúri könyvtár. Túlnyomó benne a francia irodalom: kivételesen teljes a XVIII. századi színházi termelés. Igen gazdag a regényirodalom, feltűnően csekély a forradalom termelése, mely más magyar főúri könyvtárakból sohasem hiányzik: az Esterházyak nem vettek részt az 1790 körüli ellenzéki forrongásokban. Szokatlanul gazdag az egykorú tudományos irodalom: az utazási, természetrajzi, gazdasági, földrajzi, történelmi litteratúra. Vannak csodálatos kivitelű luxuskiadások az empire-korból, gazdag magyar-osztrák röpiratgyűjtemény a felvilágosodás és főleg a napoleoni háborúk idejéből (Napoleon egy pillanatilag gondolt arra, hogy egy Esterházy-nak felajánlja a magyar koronát), van olasz-francia operagyűjtemény.

Ez a könyvtár, így, ahogy van, a terézi francia kultúra képét mutatja, napoleoni empire-keveréssel.

Megkerülöm a kastélyt a park felől: a nehézkes barokk homlokzat után nemes klasszikus oszlopsor lép meg. Mintha a kastély szépségét befelé rejtgetné. Hattyústó, mögötte halmocekan mauzóleum, Canova-sír-émlék. Ezerféle exotikus, ritka fajú fa, az angol park változatos perspektíváival. (Bent a könyvtárban egy egész falat lefoglal a XVIII. századi parkművészet irodalma.) A selmeci erdészeti iskola hallgatói idejének a fanemek tanulmányozására. S a park mélyén, a legmagasabb ponton obeliszk, hatalmas kőlapokon: néma oszlop, felírás nincs rajta; ideillik, ebbe a regényes magányosságba.

De van Kismartonban más látványosság is: a kálvária-templom, minden bizonnyal páratlan a maga nemében. Bretagne emberi formára kifaragott sziklai és népies ruhájú alakoktól nyüzsgő groteszk-naiv kálváriái jutnak eszembe, mikor ezt a primitív barokk templomocskát bejárom. A kápolnát körülfogja egy lépcsőzetes, zengzős labirint, fülkék, barlangok, földalatti odúk, hol

vezetők, egy sánta kis sváb lány, gyertyát gyújt és megvilágít groteszk, ijesztő arcú poroszlokat, Kátfást és apostolokat, primitív, ember-nagyságú színes gipszfigurákat, melyek barokk kosztümökben, de olykor megdöbbenő realizmussal játszószák az örök tragédia ismert jeleneit: nevetnek, mutatnak, kockát vetnek, ostorognak, ordítanak, konnyeznek, vonaglanak. És mintha minden barokk borzalomnak ide kellett volna összegyűlni: mutatják nekünk egy császári tiszt fakoporsóját és felemelik a fedelét: bebalzsamozott holttest fekszik benne; jól felismerhetők a kék dalmány foszlányai. Nyomasztó érzéstől szabadul az ember, mikor végre a templomba ér és az akadémikus tisztaságú, misztikus mennyezetkép távlatába felrepítheti lelkét...

A ferences barátokhoz is benézünk: ők is őriznek egy régi könyvtárat: főleg eretek-theológia van benne: mintha egy XVII. századi Esterházy ide gyűjtette volna a környék összes lutheránus vagy melachtoni könyveit. Itt volt valamikor Kézai mester krónikája is, amíg egyszer nyomtalanul el nem tűnt... A refectoriumban régi arcképeket mutatnak, de én az élőképet nézem: négy-öt öreg barát várja ebédjét; terítetlen, keresztlábú faasztalon egyszerű pléhtányér és mellette kánnál, az egyik öszfűrtű, törődött aggastyán, a másik rengő tokájú, hatalmas szál ember: s a terem oly sötét, az arcképek oly feketék, hogy gyufát kell gyújtani... Mutatják a hercegi sírboltot és sietünk a barátok katakombáiba: vakolatlan pincésikátor, a polgároknál egyszerű feliratok jelzik, hogy a falban tetemek várják a feltámadást; a barátoknál ez is hiányzik: kopogtatással keresik meg a falban az üres lakásokat. Kívül csak egyetlen fakoporsó: valami őriástermetű katona pihen benne. Fantasztikus világ. Úgy képelem: ilyen helyen születtek meg Mañasco kísérteties barátképei: a temetés fáklavilágnál, valószínűtlen, rémes, hadonászó fehér alakok emelkednek ki a bizonytalan barna homályból...

Fraknó hatalmas kaszárnyaformájú sziklavár: az Esterházy-család múzeuma. A bejáratnál az utolsó hercegi katonák, öreg svábok zsírfoltos piros nadrágban, kék dalmány-

ban őrzik a várat. Vagyis ők nem, őrzi inkább Licskai bátyánk, a várnagy, az utolsó kuruc. Reggel hat órától késő estig a múzeumban tesz-vesz ez a keménynyakú ember: van is ám rend és tisztaság: egyetlen kard sem rozsdásodik bele a hüvelybe és a török-kori sisakok, páncélok ragyognak, mintha most készülnének beöltözni Esterházy vitéz katonái... Szomorú célzással emlegeti, hogy a multkor elvitt régi kardot a minap Kismartonban már hasztalan próbálta kihúzni. Szegénynek nem volt, aki gondját viselte volna... A falakon a családi galéria: primitív vidéki vándorpiktörök művei mellett megkapó melegségű arcképek: Miklós herceg finom arcát mintha Fragonard ecsete örökítette volna meg. Gyönyörű hollandi tájképek, egy-egy mesteri zsáner-kép tarkítja az arcképsorozatot. Itt van Morus Tamásnak ismeretlen képe, melyet az angolok újabban lefényképeztettek: nagy tüzes fekete szeméből, nyitvatartott szájából forrongó lélek árad a szemlélőre. S itt van a hercegi tiszték arcképterme: egyforma piros dalmányok, de markáns, egyéni realizmussal megfogott jó magyar fejek, erőyes, nyiltszemű katonák. A várnagynak is ragyog a szeme, mikor mutatja őket.

Mit is keres itt más náció? Lenn a korcsmában, a postán, amerre megfordulunk, csak ezt halljuk magyartól és a magyart törve beszélő svábtól: hej, de jól esik megint magyar szót hallani...

S mi idehaza, ha a Szépművészeti Múzeum remek képeiben vagy az Iparművészeti Múzeum mükincseiben gyönyörködünk, gondoljunk ragaszkodással arra a ragyogó kultúrára és környezetre, melyből idekerültek: Esterházára, mely mienk maradt, Kismartonra, Fraknóra s a többi várakra, melyek ma idegen országhoz tartoznak.

Eckhardt Sándor.

A háromszáz éves Pascal. „Élete többet ér — mondta róla valaki huszonöt évvel halála után —, mint száz kötet prédikáció.“ Bossuet, a nagy egyházi szónok, megirigyelte egyik művéért. Vallását egy kritikus „la religion de la France“-nak vallotta.

Blaise Pascal háromszáz évvel ezelőtt — 1623 június 19-én — született

Clermont-ban, Auvergne egy városkájában.

A fancia levük, melyek buzgó ápolói minden nemzeti hagyománynak, ünnepi cikkekkal sietnek Pascal felséges alakját újra megvilágítani. Mint ember, mint tudós, mint író, egyaránt a legnagyobbak közé tartozott. Gazdag élete, alkotó gondolata és képzelete, melyek megtörhetetlen egységben állnak előttünk, mert csak különböző megnyilatkozásai egyszerű egyéniségének, még tele vannak vitatható problémákkal, bár a Pascal-kutatás szép multra tekinthet vissza. A háromszáz éves évforduló alkalmából közölt cikkek nem kevésbé járulnak hozzá e problémák tisztázásához.

Victor Giraud (*Revue des deux mondes* 1923 jún. 1.) Pascal életét választja vezérfonálul nagyterjedelmű tanulmányában.

Alig ismerünk író, kinek szellemi alakulására a belső családi élet s neveltetése oly mély hatást gyakoroltak volna, mint Pascalra. Egyedüli tanítómestere apja volt. Mikor más gyermek még az olvasás-írás elemeit silabizálja, a korán fejlett fiú latint, görögöt tanul, de tanulmányainak e humanista iránya csakhamar háttérbe szorul, mikor teljesen magára hagyva újból fölfedezi a geometria elemeit. Pedig apja egyelőre az exakt tudományoknak még létezését is iparkodott eltitkolni előle, mert sejtette, hogy azok minden más tudomány értékét leszállítanák szemében. Nem csoda. Hiszen maga is ezeket a tanulmányokat becsülte legtöbbre — Kepler és Galilei századában vagyunk — s miután lakhelyét Párizsba tette át, a Marsenne atya körül csoportosuló kis természettudományi akadémiának szorgalmas látogatója lett. Pascal, kivel most már atya is folyton ily kérdésekről társalog, tizenhat éves korában meglepi ez akadémia tudós tagjait egy értekezésével, mely már magán viseli a genie bélyegét. Tényleg, jó sokáig a matematikai, geometriai és fizikai kérdések vizsgálatában fogja látni majd élete célját. 1645-ben oly elmerülő lelkesedéssel dicséri ezeknek igaz megismeréséhez vezető útját, akár csak kétszáz évvel később Renan a „Természettudományok jövője“-ben. De Pascal fölfedezései e tudományok területén csak újabban nyer-